

Отац Георгије Флоровски

ЕЛЕМЕНТИ ЛИТУРГИЈЕ

1. Увод

Хришћанство је религија литургијског типа. Црква је пре свега богослужбена заједница. На првом месту долази богослужење, а доктрина и дисциплина (учење) тек на другом. Правило молења (*Lex orandi*) има првенство у животу хришћанске Цркве. Правило веровања (*Lex credendi*) зависи од побожног искуства и визије Цркве. Са друге стране, хришћанско богослужење је, само по себи, по свом ширем обиму, догматско-богослужбено сведочанство истине Откривења. Лирски елеменат има у богослужењу подређени положај. Литургијски нагласак хришћанства је посебно значајан у источно-православној традицији. У том погледу је и Источна Мати црква баш, правоверни наследник раног, првобитног хришћанства. У ствари, највећи део литургијске структуре и богослужбених обичаја у Источној хришћанској цркви су били утврђени у једном ранијем времену, и бивали су верно чувани и без прекида одржавани кроз поколења. (Реч „православље“ у источној употреби превасходно значи „право величање“ Бога.) У сваком случају, у источној традицији јединство доктрине и вере је веома повезано. Доктрина само за себе није овде у толикој мери доктрина научена, него доктрина објављена у храму — богословље више казује са проповедаонице, него из школске клупе. Она због тога преузима ове постојанији карактер. Вера је, са друге стране, ослобођена емоција. Трезвеност срца је њен први захтев. Пунота теолошке мисли Цркве се налази баш у вери. Ово је вероватно најзначајнији особени знак источне традиције.

2. Јавно и приватно молење

У Еванђељу постоје два пасуса који се односе на молитву, а који, како изгледа, као да нас воде у супротном правцу. С једне стране, у Беседи на Гори, Господ поучава народ да се моли „у тајности“. То је требало да буде усамљена молитва: „А ти када се молиш уђи у собу овоју, и затворивши врата овоја, помоли се оцу својему који је у тајности: и

Отац твој који види тајно, платиће теби јавно“ (Мат., 6, 5). Са друге стране, у другом случају, Господ је истакао снагу „повезаности“ у заједнички изатканој молитви: „Још вам кажем заиста: ако се два од вас сложе на земљи у чему му драго, за што се узмоле, даће им Отац мој који је на небесима“, „јер гдје су два или три сабрани у име моје онде сам ја међу њима“ (Мат. 18, 19—20). Постоји ли противречност између ова два различита молитвена става? Да ли они уопште иду заједно, могу ли они једноставно да стоје упоредо. Можда звучи парадоксално али они предпостављају један другог. Човек мора учити да се сам моли, изнесећи све своје потребе и немоћи пред Господа, у једном интимном и личној општењу. Само оне, који су стекли искуство у оваквој молитви, оваква усамљена молитва може заиста духовно повезати са осталима и сјединити их у ономе што ће тражити и за сваког другог од свог заједничког Господа на небесима. Заједничка молитва очигледно предпоставља личну молитву. Дакле, лична молитва је могућа само у контексту заједнице. Нико није хришћанин сам за себе него као члан Цркве. И наравно, Црква је та у којој он сазнаје (учи) овоју побожну праксу и правила.

Оба ова облика молитве се више него допуњују, они су органски повезани, као два неодвојива аспекта истог побожног дела. Свака понаособ, једна без друге може да буде чак и опасна и да заведе: усамљеничка молитва се може изродити у индивидуалистичку побожност и узбуђеност, усхићену но разорну; и када они који нису имали предходно лично искуство, покушају „да се придруже“ другима, резултат може да не буде права заједничка молитва, него чак молитва мноштва (или секташка молитва), не молитва заједнице особа, него једне безличне масе појединаца, или чак само формалност и лицемерје. Због тога и постоји црквено правило по коме би се верни морали припремити за заједничку молитву помоћу својих личних молитви у цркви. Молитва почиње код куће, а онда се тек одлази у храм. Тамо се они који моле упознају и откривају једни друге, и спонтано се придружују заједничком богослужењу. Строго говорећи, израз „приватна побожност“, је обманујући појам, који на жалост даје утисак да је, као лична ствар остављена самосталној људској разборитости. Напротив, то је обавезна припрема наметнута појединцима строгим законом црквене дисциплине. Постоје одређена правила за ову „приватну (личну) побожност“, тако да је врло мало простора остављено импровизацији. Очигледно је да је ово овако много више од саме припреме. Чак и у храму од хришћанина се очекује да се не моли само за себе: он никада није сам на коленима пред Господом. И Отац на небесима није само његов Отац него Отац „свих нас“; хришћанин мора да буде свестан чињенице да су и многи други такође на коленима у исто време пред истим Небеским Оцем, и свако пред Господа мора изнети не само ове приватне или личне потребе и молбе. Лична молитва сама по себи би требало да буде „католичанска“ (саборна, свеопшта), тј. она која повезује ове, универзална.

Молећа душа се шири, да би обухватила све потребе и јаде целог страдајућег човечанства.

И само у том духу појединци могу упознати једни друге као „браћу“, тј. живе чланове Цркве, и сасвим се слажу у односу на ствари за које се моле пред Господом. Са друге стране, може се рећи да је зајед-

ничка молитва такође и лична обавеза, лична одговорност сваког јунога који учествује у заједничкој благодати спасења. Дакле, у Православној цркви постоје утврђене прописане форме јутарњих и вечерњих молитава, које сваки члан заједнице (Цркве) треба да извршава правилно. Све оне су сабране у књизи званој Каноник. То је књига прописа и примера. Наравно, то је само основни водич, који је спонтано допуњен личним додатком. Главни акценат је, овакако, не на рецитацији прописаних стихова, него на духовној концентрацији верника. Када се пробудиш, пре него што почнеш дан, стани с поштовањем пред Вишнога Господа, прекрсти се и реци: „У име Оца и Сина и Светога Духа. Амин“. Призвавши великим Именима овету Тројицу примири се за тренутак, тако да ти се миоли и осећања ослободе од световних ствари. Затим изреци молитву без журбе, и усрдно... Ово је основа јутарњег правила. Две карактеристике се могу одмах запазити. Прво, духовна одвојеност и концентрација. Друго, одређена догматска важност од самог самог почетка. Призивање Свете Тројице, знак крста, указују на тајну спасења. У целости, без претераног заноса или извештачености. Молитве које оледе су управо одабране да би нас подсетиле на теме које би овакако, биле садржане у сваком деловању молитве или, у најмању руку, које нису запостављене у дневним размишљањима. Правило се може сажети ако је потребно. Стих на крају јутарњег правила (молитве) чита се на следећи начин: Боље је изговорити само неколико наведених молитава, пазиво и усрдно, него их све изрецитовати у журби и без прикладне концентрације. Треба себи одабрати погодну правило према својим склоностима, чак и нека буде веома кратко, али би се овог молитвеног правила требало строго придржавати, никада га не изоставити или произвољно скраћивати. То је одлика оданости и самодисциплине. Молитва спонтано настаје после извесне праксе. Ова пракса је сигурност против субјективизма у молитви. Молитва не сме да буде само рецитација утврђених формула, него пре свега разговор (однос) са живим Господом. Она може да буде чак и тиха. Ево неколико типичних савета који се односе на молитву, од стране светог руског епископа Теофана (1815—1894), који се сматра компетентним и стручним писцем о проблемима духовног и молитвеног живота. Он од почетка напомиње: да би се човек Богу истинито и успешно молио, треба да молитву припрема и казива унапред. Човек мора да научи текст из молитвеника да би био „сигуран“ да „разуме“ и „осећа“ сваку реч и сваки ред стиха, да размишља о свакој речи и да схвата њено право значење. И тек тада би човек требао да почне молитву. Проблем при молитви је у томе, како задржати пажњу — остварити присуство Бога — и не одвратити је спољним утисцима и световним мислима. За молитву је основно размишљање. Речи молитве се морају на такав начин изрицати као да се обраћа души. Може се десити да нека посебна реч обузме нашу пажњу; тада се треба зауставити и послушати, и не журити даље кроз преостали део текста. Ипак све ово је само први корак. Молитвеници су неопходни у раним фазама, али ту се мисли само на почетнике; они су у ствари буквари молитве. Никакав напредак никада не би био постигнут да је први корак био учињен у погрешном правцу; али човек не треба да буде задовољан првим кораком. И језик почињемо да учимо често памтећи фразе из књиге. Ипак пре или касније једноставно их

почињемо примењивати и говорити тај језик. То се такође може применити и на молитву. Прво се научи неколико речи, па онда неколико фраза и стихова. Али раније или доцније морамо отпочети да се Богу спонтано обраћамо. Сврха праксе је да оспособи човека да са Богом ступи у додир. Због тога се молење не сме ограничити на извештај број молитава као и на неке посебне прозбе. У том случају оно би постало само навика и рутина. Другим речима, хришћанин мора стално осећати да се налази у присуству Бога. Ово је циљ молитвене праксе (вежбања). Циљ је управо да се увек буде са Богом. Затим душа почиње говорити усрдно, радосно и огњено. Како је све ово далеко од застарелог формализма и „ритуализма“ тако често прикаченот источној традицији! Још нема ту довољно простора за личну импровизацију. Душа је та која треба да импровизује. А то се дешава само у души припремљеној и извежбаној дугом и чврстом праксом побожности. Као што Св. Серафим Саровски налаже: „Треба се молити само док Господ и Свети Дух не сиђу... када Он дође да нас посети морамо престати да се молимо...“ Не постоји никакав „квијетизам“ (спокој) у овој молитвеној пракси. „Искуство душе“ се комбинује са напорним радом. Молитва треба да буде духовно зидање новог човека у оквиру старог Адама. Духовно одвајање од „овога света“ не предпоставља и физичко одвајање или повученост. „Овај свет“ означава у главном „свет страсти“. И сврха молитвене праксе је, тачно, да превазиђе нечију зависност од безличне страсти и да осигура слободу „духовне“ личности. Леност је најнижи порок и грех. Нема велике штете од „ударничког“ пелагијанизма — јер „добра дела“ нису само средства спасења, она су много више плодови послушности; она се граниче са дужности, дакле никако нису заслуга. Молитва, сама за себе, је „дело“, она обједињује целокупну делатност човека. Даље, циљ је да када нестане у нечијој личности, да се поново јави као преносник душе. Молитва означава нечију посвећеност самом Господу. У источном Предању појму „молитва“ се даје веома широко и обухватно значење. „Научи ме како да се молим. Моли се и ти Сам у мени“. (из приватне молитвене праксе митрополита московског Филарета 1782—1867). Молитву не би требало поистоветити са молбом, или са понизном молбом. Молити се не значи „питати“, мада увек значи „тражити“. У питању су нивои и степени. Почиње се са понизном молитвом и молитвом за другог, разгледно исказујући своје потребе и оно што нам недостаје пред Господом. Поновимо, то је молитва почетника. Потом долази захвалност, благодарење. То је виши ниво, али не и највиши. После тога иде се у хвалење и обожавање Господа. Када се неко суочи лицем у лице са Његовим недокучивим сјајем и славом, хвалећи Га за његову величанственост (не сећајући се више доброте коју Он испољава широм света) тада се богомолни сабор људи придружује анђелима, који ништа не траже, него само благодаре на свему, али непрестано хвалећи Га са: „Свети, свети, свети“... Тако је у источном Предању молитва крајње теоцентрична. Источно свето Предање не дозвољава никакву диокриминацију: она преузима неизмериву једнакост свих верника, клирикалну и световну, јер постоји само један заједнички циљ за све и сваког — лично заједништво са Богом, кроз Исуса Христа, у сили Светога Духа. Молитвено правило је за све исто, уствари Каноник је била у почетку монашка књига. Једина разлика је разлика у ста-

њу (степену духовног напретка. Молитва сама за себе припада процесу спасења: главна добит нашег спасења је прецизно назначена и истакнута у молитвеном заједништву са Богом — форме се могу мењати али је циљ увек исти: сједињење са Богом у Цркви.

3. Свете тајне и заједничка молитва

Лична молитва је једна врста увођења у тајну Цркве. Обелодање-на је у заједничкој и светој молитви Цркве. Центар заједничке молитве је Евхаристија. То је сакрамент или (да употребимо изворни источни израз) мистерион света тајна. То је двострука тајна или тајна „Чиставог Христа“, Главе и Тела. Тајна Господа — тајна вере (израз је употребио нпр. Никола Кавасила у свом изузетном Тумачењу Евхаристије.

Ранији обичај дневне молитве (потврђен нпр. и од стране св. Василија Великог) се задржао у многим парохијским црквама, као и у манастирима, чак и у периоду пролазног духовног опадања (у доба рационалистичког просветитељства, током 18. в. па све до каснијих деценија 19. в.). Тада Причешће је било ретко могуће више од три пута годишње. И поред свега, Служба у недељу је била уважавана као скоро обавезна. Међутим, само присуствовање без причешћивања не даје правилно схватање значења Свете тајне. Не би било претерано рећи да је у личној пракси верника Евхаристија донекле изгубила своје централно место. То је био резултат растуће секуларизације — посветовњачења. „Лично„ се изродило у „привтно„. Заједничко приближавање јавној молитви се изгубило, или је замењено једном врстом пијетистичког и чак естетичког индивидуализма. Наравно, свештенство је такође било криво за ово запостављање. Сувише често оно се једноставно повиновало измењеном ставу, и није, као што би требало, примењивало живљу концепцију свето-тајинске молитве. Постојао је очигледан раскорак између догматског учења и молитвене праксе, нека врста „побожног психологизма“. Баш, у току 19. в. (свакако у Русији) кренуо је нови покрет за обнављање централне улоге Евхаристије, не само у пракси Цркве, него такође и у личној пракси. Треба истаћи, причешће је постепено постајало све учесталије. У Русији је то било повезано са снажним учењем и праксом Оца Јована Сергејева, познатог као Отац Јован Кронштатски (1829—1908). Додуше, у овом веку, оличан покрет је никао у Грчкој (обично се повезује са покретом Зој — братством теолога-световњака). Оба су покрета била повезана са примеренијим и наплашенијим учењем о Евхаристији и Цркви. Права „посвећеност“ у Цркви зависи неизбежно од „доктринарне“ усмерености молитвеног живота. „Свете тајне“ губе свој значај када се молитва одвоји од „догме“. Уствари „сакраменти“ су саставни део и корен догме. Пораст осећајности (пијетизам и психологизам) је увек штетан за праву светотајинску равнотежу у Цркви. Евхаристија је право Откривење Христа, „слика“ Његовог искупитељског живота и делања. Она се поставља испред вере у симболичком згуснутом казивању и изражавању целокупног живота Господа, почев од Витлејемских јасли па све до Маслинове горе и Голго-те, укључујући такође Његово Васкрсење и Вазнесење, као и најаву и извесност Његовог Другог и славног доласка. Ово „симболично“ изоб-

ражење у Литургији није само некакво упечатљиво подсећање на далеке догађаје, него истинито „оприсутнење“ давне „садашњости“. Ово је било традиционално учење на Истоку, у најмању руку још од времена св. Јована Златоустог. Није у питању никакво понављање, јер никакво понављање Тајне вечере и Голготе није могуће. Али Христова Евхаристија у Литургији је схватљивија од „историјске“ Последње вечере. Тако се она наставља и отвара новим поколењима верника у несаломивом јединству једног Тела Христовог, које је уствари Црква. Жртва Цркве је од почетка васеленска и свеобухватна. На свакој молитви верници су, као што је и било у почетку, враћени у Горњу одају, тачно у тренутке Тајне вечере. Битно је рећи, да је свака Литургија у ствари она иста Тајна вечера, сама за себе. Света тајна (мистерион) је једна и увек иста. Зато што је Христова Жртва једна, и трпеза је увек једна. Исус Христос је присутан и као Првосвештеник Свете тајне и као Жртва — ко се приноси тај је и принесен. Он је недокучив и вечни Првосвештеник Цркве, истински свештеник Новог завета, „у Својој крви“. Овај „светотајински реализам“ објашњава то узвишено место које је дато Светој Литургији у животу Цркве. Она је извор и корен духовног опстанка. Допуноски аспект ове врховне Свете тајне се такође мора препознати. Евхаристија је и велико хришћанско сведочанство, сведочанство новим следбеницима у спасавајућој Заједници и у Спаситељу. Црква није пасивна чак и док прима поклон Спасења. Света тајна Цркве је управо у томе да се Христос настани и остаје у вернима, а они својом живом вером остају и бораве у Њему. Црква одржава и наставља свештеничко дело спасења, и заиста Христос га одржава и наставља кроз Цркву и у Цркви. „Следити Христа“ није само етичка заповест. Она у себи садржи и тајно поистовећивање пастве са Христом. Као Тајна Цркве, Евхаристија је, у суштини, остварење Цркве. Црква је растућа пунота Христа. Она се појачава управо кроз Свете тајне. Јединство Цркве је засновано на јединству Духа, а вера је само прималац благодати. Јединство је Божји дар, а не људски подвиг — мада оно у себи садржи један активан одговор спасења као светог чина. Евхаристија је акт „заједничке молитве“, права „слога“ многих који стоје и моле се заједно. Име „Литургија“ (које се у Источној цркви ограничава на Евхаристијску службу) сама по себи тачно означава „заједничко дело“. То је баш дело, а не само реч. Веома је значајно да су све евхаристијске молитве састављене у множини, укључујући и молитву освећења (анафора), коју изговара сам свештеник, но очигледно у име и у корист верника. Претпоставља се да заиста пуноту вере треба доживљавати са својим свештеником (или са епископом). Ова чињеница је постала прилично нејасна због савремене праксе да се нечујно читају молитве анафоре. Практика је релативно каснијег порекла — у сваком случају тек после Јустинијановог доба, под којим је изричито била забрањена и од стране канонског и световног права, као крајње непобожна. То нечујно читање није у складу са самим обредом, јер народ или хор, још увек наглас пева извесне делове оне целовите непрекидиве молитве који су управо несхвативи ван своје целине. Чак и (екфонеза) возглас свештеника (клирика) је прилично нејасна овим начином изговарања. Сам обред Евхаристије је још непромењен и још увек јасно обухвата заједнички карактер молитве. У ин-

тересу је целе Цркве да верник упорно понавља: ми молимо. Ово „ми„ у литургијској употреби има двоструко значење:

1. оно означава јединство сабране Цркве, неделиво заједништво свих који моле „Ти који си нам дао данас благодат, једногласно управља нашу заједничку молитву Теби“. А ово „једногласно“ није само мешавина многих приватних и одвојених молитава! Права „једнодушност“ представља неко узајамно поистовећивање оних који се придружују и „слажу“. Хришћанин се моли не као егocентрична особа но као члан Цркве Христове која је Тајна заједништва у Христу...

2. Литургијски плурализам има други и дубљи значај и садржину; он означава универзалну пуноту јединство Цркве. Јер свака Литургија се слави у заједници са целом католичанском (саборном = сабирном) свеобухватном Црквом, и у име целе Цркве. И духовно у свакој молитви целој литургијској цркви на земљи треба један невидиви али врло значајан део — „ови свети са Небеса“. Ово саборно јединство се не простира само на сав простор, него такође и на сво време. Ту се укључују сва поколења и времена. Из тога разлога упокојени се помињу на свакој молитви. То није само осћање, и не само потврда наше људске привржености и љубави, него заиста један увид у тајну заједништва свих верника, живих и преминулих, у заједнички (за све) васкрслом Христу. У овом смислу, Евхаристија је света тајна Цркве, или да будемо саовим тачни, Света тајна свеколиког Христа. Евхаристија није само израз људског братства него изнад свега Света тајна спасења. То је превасходно слика Божијег дела. Стога је веома битно да је Евхаристија потврда доктрине и према томе и сазнање благодати Божије. Цели овај обред има молитвени устрем. Све св. тајне и чинодејства у Цркви су недокучиво повезани са Евхаристијским обредом. Јасно, сви они представљени су у оквиру склопа Божанске Литургије. Сви они се тичу чланства (припадништва) у Цркви. То је врло наглашено у неделивом обреду крштења и миропомазања. Света тајна брака се односи на Свету тајну Цркве (у Христу и у Цркви). Света тајна покајања има посебну важност у молитвеном правилу Цркве. Она у себи садржи две различите црте. У једну руку постоји непрестано духовно вођење које даје отац-исповедник својој духовној деци. Са друге стране, постоји посебан обред исповести (и духовни разбор посебних случајева), па разрешење грехова. У садашњој пракси, када је причешће врло ретко, разрешење грехова (у руској цркви) се уважава као један независан предуслов за причешће. Али у начелу Света тајна покајања није директно повезана са Евхаристијом. Више се односи директно на чланство у Цркви, и то је јасно изражено у разрешној (споменутој) молитви руског обреда: „Измири га и присаједини Светој цркви кроз Исуса Христа Господа нашег“... Предпоставља се да неуредан живот и нарушавање Христовог начина живота, на неки начин нарушава и ограничава духовни статус верника, и због тога би се то могло излечити, једино званичним дејством Цркве. Оба елемента у обреду су веома важна: исповест сама за себе је лично самоиспитивање покајника, његово кајање и скрушеност, или његова „промена мишљења“ (метанџа), а други део је разрешење грехова од стране свештеника. Покајник мора бити у души „припрем-

љен“ за разрешење грехова, јер у противном „дошавши код лекара он се враћа неисцељен“. За тајно разрешење грехова није потребан само исказ опроштаја, него је важан и духовни лек („епитимија“).

4. Хришћанско учење и проповед речи

Обично се претпоставља да је Православна црква претерано литургијска и да потцењује важност проповеди. То је уобичајан неспоразум. Прво, обред, сам за себе је у основи проповед Речи Божије, гласна објава Благовести. Важно је истаћи да је главни нагласак на Божијем делању. Евхаристија је средиште здружене или заједничке молитве. Она је уоквирена у склоп обреда, који је, претпоставља се, близак свима редовним члановима, мада је обред сам за себе првобитно настајао у манастирским заједницама. Побожни световњаци (лаици), су често поворили да су у давна времена постојали неки молитвени обреди свакодневни који нису нужно захтевали учешће свештеника. У текућој пракси, сви обреди припадају врсти јавне молитве коју у цркви води рукоположени свештеник. Међутим, још их у принципу могу обављати и световњаци, а обично их приватно обављају и монаси (који, зна се, не припадају свештенству). Постоји посебна књига која одређује дневне обреде током целе литургијске подине. Зове се *Типик*, односно дословно — „Књига образаца“. Употреба Типика у Руској цркви, враћа се на пропис манастира св. Саве у Палестини (и због тога се зове *Јерусалимски типик*). У садашњој пракси овај обред је на разне начине сажет и прилагођен локалним условима, а само га се у манастирима придржавају у целини. Принцип је изгледа исти као и за „приватну молитву“: боље је, изговорати са ревношћу и пажњом извесне делове молитве, него је целу прочитати немарно, рутиноки. Шта је од највеће важности? Можда то да су све молитве главни проглас Благовести. Оне имају један наглашен, поучан и доктриналан карактер. Костур обреда је библијски и велики део црквених песама и молитава, су библијске по свом надахнућу и садржају. Библијски догађаји су углавном повезани и цитирани. Углавном, много је више свечане етике неголи субјективне лирике, и поред одређеног поетског усхићења. Текстови побожних песама, молитава, и симбола, обредних чинова и дејстава, истовремено указују на библијску повест о Спасењу — на припрему у Старом Завету, кроз пророчку типологију, све до ваплоћења и читавог живота Христа и Троице. Могуће је да је обим Типика претеран. Молитве, у строгом смислу, нису најзначајнији елеменат обреда. Главни акценат је на моћном делању Бога... Друго, проблеми из Библије су utkани у ове молитве. *Псалтир* се чита цео за време страдалне седмице (за Велики Пост и двапут, а читање је дуже). Новом завету је дато много више простора неголи Старом. У Типику је прописано да сваки дан после Вечерње, пастви треба читати по један део из Новог завета, и да цео Нови завет буде прочитан за време једне литургијске године. Очигледно је да је ово нека врста проповеди. На Јутрењу треба читати Егзепитичну беседу св. Јована Златоустог (његово тумачење библије), или неког другог светог оца. Све ово као додатак уз уобичајене часове пре Литургије. На жалост ови прописи се врло ретко примењују, сем у

манастирима. Али замисао и намера Цркве су изражени баш у пропису, а не у њиховом запостављању. Читање дела Светих отаца припада структури обреда. То је једна врста проповеди, проповеди „из књиге“. У давна времена боље се држало прописа и обим учења (број часова) је био знатан. У порасту је тенденција да се поново врати ова давна пракса, и да се комбинује са усменом проповеди. Беседа, у техничком смислу речи, се уважава као саставни део заједничке молитве, посебно недељом и у посебним приликама. У средњовековним црквама проповедаоница (или катедра) је била једна од најзначајнијих делова црквене грађевине. Проповед у модерним временима губи нешто од своје ране важности. Није постојао никакав доктринални разлог за промену. Главни разлог је био баш запостављање и скраћивање времена, које се односи на верско поучавање. Постојао је очигледни препород проповедништва у Русији у 19. в., и многи истакнути проповедници могли би се поименце споменути. У данашње време постоји снажан препород проповедништва у Грчкој где се и световњаци изгледа све више интересују за проповедништво. На жалост, постоји и тенденција да се проповедништво развија ван литургијске линије. Проповеди те врсте имају мало везе са самим обредом, и обично их смишљено припремају, да би проповед била актуелнија и могла да обухвати савремене теме и интересовања. На литургији се проповед, на жалост највише мења и све више постаје вештачки додатак Служби, уместо да је њен саставни део, тачно усмерен према библијском читању. Ипак, постоји приметно побољшање и у овој материји такође. У многим Црквама проповед се враћа на своје нормално и уобичајено место, пратећи непосредно прочитани еванђелски текст и постајући његово све дубље тумачење. Постоји такође и посебна литургијска проповед. Она је део богослужења који се у Источној Цркви сматра, пре свега, као истинска потврда величанствених моћи Божјих дела, а не само као израз или показатељ побожних осећања. Има много смирености и свечаности при целокупном обреду и служби. Основна је намена привести човека Богу и дирнути га свим оним што је Господ урадио за њега. У том смислу, молитва се сама за себе укључује у непрекидну повест о Спасењу.

5. Укратко речено

Главна обележје источно-православног богослужења је његов традиционални карактер. Сачувани су посебни облици богослужења Источне цркве, тачније речено, они се непрекидно врше већ вековима, без неких битних промена. Понеком световњаку све ово може изгледати архаично и застарело, а читав систем богослужења се може погрешно протумачити као беживотни остатак старине. Па ипак, у току његове непосредне примене, обред се задржао у животу и још увек природно средство спонтаног изрази религиозног живота. Осећа се, и у самој традицији, да је он најправилнији носилац духовног искуства. Цели обред је у основи библијски. Библијски израз се упорно употребљава у литургијским чинovima. Већина побожних песама и молитава су једноставне варијације на библијске мотиве (канон на јутрењу). Све је оријентисано на догађаје спасења у прошлости, у којој је реалност

Цркве дубоко укорењена. Даље, цела структура молитве је здруженост у својем надахнућу и стварности. „Приватна побожност“ се врши само да припреми појединца за учествовање у заједници читавог сабора верника — Цркве. Циљ целокупне молитве је да успостави и овековечи сјединење са Богом, у Исусу Христу, и кроз заједницу Његове Цркве. Основна је духовна усмереност: циљ хришћанског живота је примање Светог Духа, Утешитеља, који вернике уводи у заједницу Цркве. Не постоји никакво противречје између обреда и Духа, јер обред, сам за себе, не постоји без Духа.

Из књиге „The Orthodox Church in the Ecumenical Movement“, превео Бранко Милић.

S u m m a r y

Father Georges Florovsky

ELEMENTS OF THE LITURGY

The author stresses the living unity of *lex orandi* and *lex credendi* as harmoniously expressed in the Liturgy of the Mother Church of the East. »Orthodoxy«, henceforth, means above all »right celebration« or »proper glorification« of God.

»Private prayer« is just a preparation for the community Prayer of the Liturgy. The Eucharist, with the metabolism (change) of Bread and Wine into the real Body and Blood of Christ, is not a shallow memorial, but re-actualization of the Last Supper and of Pentecost.

The unity of the Catholic Church is realized through Communing with One Body of the Resurrected Lord, Who is the only Head of the Church in Heaven and on Earth.

The sermon is a constitutive part of the Liturgy.

There is no opposition between the traditional Ritual and the Spirit, since there is no ecclesiastical Service without Presence of the Holy Spirit.